

Schmitt philosophiai fejlődését különösen két szerencsés körülmény terelte jelenlegi irányára? Először az, hogy reáliskolákat végzett, azután pedig, hogy ön-maga, saját magára hagyatva volt kénytelen a philosophusokkal foglalkozni. Az előbbinek természettudományi hajlamait köszönheti, az utóbbinak pedig, hogy senki sem verte fejébe az iskola-philosophiák elferdült itéleteit Objective kellett és lehetett foglalkozni minden egyes philosophiai gondolkodóval. Vagy ismertessük itt újra philosophiai rendszerének és erejének főbb sajátosságait? Minek? A ki a Szemle előbbi évfolyamaiból s az Egyetértésnek 1884. novemberi: „Még egy pár szó a magyar philosophiáról című tárczacikkemet nem tudta megérteni, annak én ma is hiába beszélek.

Ezuttal, röviden, még csupán Schmittnek a Magyar Philosophiai Szemlében megjelent értekezéseit soroljuk elő, ezek a következők: „A bölcsészet problémája“. M. Ph. Sz. I. évfolyam 5. füzet. „A szellemi működés, mint érzéki funktiók összjelensége.“ Két közlemény. M. Phil. Sz. II. évf. 1. 2. füzet. „K. Chr. Krauses Vorlesungen über Aesthetik.“ Birálat. M. Ph. Sz. II. évf. I. füz. „A változás problémájához“ M. Ph. Sz. II. évf. 6. füz. „Böhm K. Az Ember és Világa. Birálat, két közlemény. M. Phil. Sz. III. évf. 2. és 3. füzet. *Bokor József.*

On Mr. Spencers Unification of Knowledge. By Malcolm Guthrie, London, Trübner et Co. 1882. 476. 1.

On Mr. Spencer's Data of Ethics. By Malc. Guthrie. London, The modern press, 1884. 122. 1.

Ha valamely philosophia helyességének biztos ismervé az volna, hogy sokan ismerik, sokan emlegetik és állást foglalnak vele szemben, akár pro, akár contra szólván hozzá, akkor bizony lehetne következtetni, hogy Spencer philosophiájában kevés a tévedés; de az előbbiből csak azt lehet következtetni, hogy ama philosophiának nagy befolyása van korunk philosophiai gondolkodására, és ezt Spencer philosophiájától eltagadni nem lehet. Kivált Angliában ritkán található újabb időben philos. művet vagy értekezést, melyben Spencer neve elő ne fordulna. A számos bírálatok közt kiváló helyet foglalnak el Malcolm Guthrie-nek művei. Az első mű: On Mr. Spencer's Formula of Evolution as an exhaustive Statement of the Changes of the Univers, mely 1879-ben megjelent, nem áll rendelkezésemre, mert rövid idő alatt out of print-tá lett, tehát tüzetesen csak a két utóbbi műről szólhatok. Általában véve M. G. Spencer philosophiáját a positiv tudományok szempontjából bírálja meg inkább, mint a philosophiaiból. Főkérdés az, vajjon a positiv tudományok mai vívmányai megengedik-e, hogy czáfolhatatlanul bizonyítsuk be mind azt, mit Spencer állít, és erre határozottan nemmel felel; ebben látja M. G.

a Spencer philosophiájának legnagyobb gyöngeségeit. Ismeretes, hogy Spencer szerint a philosophia completely-unified knowledge, az az oly igazságoknak összege, mely minden egyes positiv tudományra alkalmazható. Igaz-e az? Ezt kérdezi bíráló. Minden igazság csak tételben fejezhető ki, azért minden philosophiai igazságnak ilyen alakot kell öltetnie: Minden létező dolog, minden egymásra következő tünemény, vagy a létezők minden viszonya — copula — és most következnek a praedicatum. M. G. ily alakban kifejezve általános igazságokat talál Spencer műveiben de nem általános igazságot, mint szerinte oly philosophiától kellene követelni, mely a tudományok teljes egyesítését írja zászlójára. Ha Spencer azt állítja, hogy a philosophiának, legmagasabb tétele az erő megmaradása, és az anyag és mozgás újból való elhelyezkedése, akkor abstract szavakat használ, melyeknek hasznát a positiv tudomány nem vehetni. Az erő tüneményei ismeretesek, de az erő lényegét maga Spencer ismeretlennek mondja.

Az erő maga entitás, mely tudományilag használhatatlan, mert tudományilag csak határozott erők és energiák ismeretesek. Az anyag szó fölötté abstract szó, anyag, mint olyan, nem létezik, a tudomány a helyett 70—80 ugynevezett chemiai elemet, és azoknak nyilvánulási módjait ismeri; mozgás szintén nem létezik, hanem mozgó tárgyak, Spencer e szavakat is nem igazolható entitásoknak veszi. Spencer két módot használhatott volna a tudományok egyesítésében. Általános physikai terminusait vagy olyanoknak vehetjük, melyeknek határozott értelmük van, és melyeknek értéke a benne foglalt physikai és concret tapasztalatainkkal egybevágó, és így okoskodunk tovább, vagy azon terminusokat csak általános symboloknak vehetjük. Az egyik esetben megérthető tényezőkkel van dolgunk, . . . a másik esetben entitásokkal. . . . Azt bátorzkodunk állítani folytatja M. G., hogy . . . ha ismereteinket így akarjuk egyesíteni, hogy oly tételeket képezzünk, melyek ilyen általános entitások viszonyait fejezik ki — ilyen entitások mint láttuk erő, anyag, mozgás — mely entitások magukban véve fel nem foghatók, akkor ismeretünknek egyesítésében a metaphysika terére lépünk, és elhagyjuk azt a feladatot, melyet eleinte kitűztünk, a positiv tudományok adatainak tudományos egyesítését. (M. G. On Mr. Sp. M. of H. 38 k. l.) Balfour Stewart a következőket ismeri: of chemical affinity, electricity; az energiák listája pedig ez: energy of visible motion, visible energy of position, heat motion, molecular separation, atomic or chemical separation, electrical separation,

electricity in motion, radiant energy. Nem látunk itt erőt és energiát, hanem határozott tüneményekkel egybekapcsolt határozott erőket, energiákat. Ezen eddig ismert tényleges erők tüneményeiből kiindulva és viszonyaiknak összehasonlítása után kellett volna Spencernek általános tudományos tételét megalkotnia; nem kellett volna szólnia erőről, hanem a tényleges erőknek legáltalánosabb tüneményéről. Legyen szabad, hogy M. G. álláspontját még tisztábban és megérthetőbben kifejtsem, munkájából a következő helyet lefordítanom, előre bocsájtván azt, mint egyik értekezésemben Spencer philosophiájáról pár évvel azelőtt kifejtettem. Akkor azt irtam: Fejlődést mutat az egész világegyetem, ép úgy, mint minden egyes világtest, vagy minden egyes földi lény; egyetemes tünemény az. E tételt nem szabad úgy értelmezni, mintha a fejlődés a világegyetem és a parányi tárgy történetének egyszerűen közös törvénye volna, hanem úgy, hogy minden képzeletet meghaladó, régi időben, indult meg azon fejlődési processus, melynek legelső eredménye a naprendszerünkhez tartozó égi testeknek keletkezése volt, és melynek szakadatlan folytatását mi magunk képezzük és énünknek fejlődése Halljuk már most M. G.-t. „Ha az a feladatunk, hogy egy complex physikai világnak történetét kell megírunk, melyben a nyers anyag, egy — mondjuk — kihülési folyamat által fokozatosan képessé válik oly viszonyokba léphetni, melyeknek combinatiói egymást föltételezik. Ha viszont szervezeteknek történetét kell megírunk, fel kell sorolni a fokozatos differentiatio és az észrevétlenül haladó fejlődés történetének stadiumait. Azt találjuk, hogy e két történetnek általános jellege egy érzékileg észre nem vehető fokozatokban való haladás az összefüggés nélküli, határozatlan és egyszerű homogen állapotból, az összefüggő, határozott, complex heterogen állapotba. A szellemi fejlődés története ugyanazon jelleget tünteti fel, és a történetek jellegének ezen ugyanazonsága az egység látszatát adja meg, mely olyannak vétetett, mintha ez az illető egység maga volna. De mind addig, míg e három folyamat egészéről nincs kimutatva, hogy az az azonos, jegyeik által felfogható eredeti tényezőknek eredménye, mind addig amaz egyesítés ténylegesen keresztül vittnek nem tekinthető.“ Sp. U. of k. 86. l. Most már világosan látjuk M. G. álláspontját. Szerinte Spencernek, az kellett volna tennie, ha az egyítés feladatát megakarja oldani, hogy körülbelül így szól: A világnak ősz állapotában a 70—80 elem, melynek ezek, meg ezek a tulajdonságai, így, meg így volt homogen módon eloszolva; a kihülésnek tolyamatában e tulajdonságok és a Balfour Stewarttól felsorolt erők és

energiák ilyen meg ilyen összehatásának eredménye a világ ezen határozott szilárd csepfolyós stb. állapota; ezen elemek tulajdonságaikkal és ama bizonyos erők és energiák ilyen meg ilyen határozott összehatása hozták létre a kihülés folyamatában a szerves anyagot, és a szerves anyagnak ilyen, meg ilyen elkülönülésnek és ezen még ezen természeti erők és energiák eredményeként fellépett a világban először a tudat, aztán az öntudat; az öntudatos lények, ilyen meg ilyen összehatása hozta létre a mai civilizatiót. Mind addig míg azt Spencer be nem bizonyítja, nem bizonyította be amaz állítását, melyet, mint Spencer állítását, értekezésemből idéztem, mind addig nem hajtotta végre a tudományok egyesítését. A legelső pillanatra világos, hogy Spencer arra nem vállalkozhatott, arra nem fog vállalkozni senki, mert az olyan eszményi vállalat mely az emberi erőt mindig fogja túlhaladni. Ha Spencer az állítja, hogy az általa körülírt fejlődési törvények egyetemes érvényűek, akkor ő ezen egyetemes törvényeket csak olyanoknak állítja oda, melyekről J. St. Mill mondja, hogy azok „empirical laws.“ Megállapításuk csak a „Method of Agreement“ utján történhetik, és igen kis mérvben még oly módon, hogy a tünemények oki összefüggését a különbségek módszerével kimutatjuk. Ezen alapszik bebizonyításuk gyöngesége. De mint „empirical laws“ is igen bécsesek vagy nincs-e értéke annak, hogy tudjuk, milyen fejlődési stadiumokon megy át az emberi test életében, ha nem tudjuk is részletesen kimutatni, hogy a felvett anyagnak ilyen meg ilyen tulajdonságai és a többi határozott körülmények összehatásának csak ez a fejlődés lehet az eredménye és nem más? Az igaz, hogy, ha Spencer az erőre, mozgásra, anyagra való hivatkozással azt gondolta, hogy ő tételét okilag bebizonyította, oly módon, hogy ahhoz szó sem férhet többé, akkor tévedt. De mind ezen tévedése mellett még mindig szellemi óriás marad. — Elfogadjuk, hogy a Spencer-féle philosophiának azon tétele csak hypothesis, hogy az ősidőben megindult világ fejlődésének szakadatlan folytatása saját érem, de mi lesz a tudományból ha onnan minden hypothesis kiküszöbölünk?

Éles bírálatnak veti alá M. G. Spencernek u. n. „Double-aspect Theory“-t. Spencer t. i. magáévá tette több bölcselőnek azon tételét, mely szerint az, mi egyik oldalról tekintve lelki tüneménynek tűnik elő, nem egyéb, mint a fizikai oldalról vett szerveknek, kivált ideg-szerveknek functiója. „Teljessé teheti-e Spencer munkáját a „double-aspect theory“ segítségével oly módon, hogy a tünemények magyarázatát subjectív és spiritualistikus szavakkal és folyamatokkal adja?“ — Más szóval

mindaddig, míg a szerves testeknek biológiai tüneményeit és fejlődésüket magyaráztuk, hivatkoztunk physikai, chemiai stb. törvényekre, de már itt is kénytelenítve voltunk psychol. tüneményeket számba venni. Honnan egyszerre e tudat, illetőleg öntudat? Ugyan e szellemben folytatja M. G.: — „Magyarázhatja-e ő a chemiai, physikai tüneményeket, a szerves tömeceknek és szerveknek fejlődését a subjectiv tüneményekre vonatkozó szavakkal, és származtathatja-e azokat leszámaztathatólag spiritualistikus tényezőkkel? Ha ez végre van hajtva, akkor beismerhetjük, hogy az eseményeknek sora egy egységes, szakadatlan folyamat, melyet két oldalról lehet megtekinteni, és melyet leszámaztató módon demonstrálhatunk és magyarázhatunk, még pedig a szavaknak két neme által, materialistikus és spiritualistikus szavakkal. Jelenleg úgy lászik nekem, a világ eseményeinek lefolyását csak materialistikus szavakkal magyarázhatjuk, még pedig bizonyos pontig, ezen túl nem boldogulnak e materialistikus szavakkal; most a spiritualistikus, subjectiv magyarázatra kerül szükségképen a sor, a többi tüneményeknek magyarázatára, habár ez utóbbi tünemények a materialistikusoktól függenek. Ugy találjuk, hogy magyarázatunkat csak egyik szempontból kezdhetjük meg, és kettővel kell végeznünk. Miképen esik meg az, hogy az utóbbi (a tudat szempontja) fejlődik?“ U. of k. 226. l.

E nehézségeket már Leibnitz ismerte és monadológiájával akart nekik megfelelni; újabb időben Angliában Clifford a „Mind-stuff“ elméletét állította fel. Ez esetben is hypothesis-sal van dolgunk, és az a meggyőződés, hogy a philosophiában a hypothesis ép oly éltető elem, mint a tudományban.

Ez utóbbi kérdéssel egy más, a philosophiában sokszor tárgyalt kérdés áll kapcsolatban, az hogy a dolgokat önmagukban nem ismerjük, Kant Das Ding an sichnek nevezte azt: Schopenhauer mondotta: Die Welt ist unsere Vorstellung; sokak közül W. Hamilton és H. Spencer a „Relativity of the Knowledge“-féle tant állították fel. E kérdésre vonatkozólag M. G. oly nézeteket vall, melyek némi tekintetben összevágznak Lockenek primary és secondary quality-ssal, és Hamilton eszméivel. A dolgoknak viszonyai egymáshoz magukban olyanok, mint mi azokat elképzeljük. „A mi a magukban való dolgoknak“ tanulmányozását illeti, az a következő módon osztható fel:

Ős eredeti (primary) — vonzás, ellentállás vagy taszítás. Származott a) A térnek viszonyai: Terjedelem, alak, távosság, hely, halmaz (aggregation). b) Az időnek viszonyai: Együttlét, Egymást-követés. Mind ez

fundamentális ismeretnek vehető, olyannak mely a teljes objectiv ismeretet kifejezi. És a mennyiben e kifejezéseknek subjectiv szempontja megfelel a külső, jelen, és volt dolgok egymáshoz való viszonyának, az ily módon kifejezett ismeret nem csak tüneményi és viszonylagos, hanem egyuttal — ha jövőre az „absolut“ szót a philosophia terminológiájából teljesen kitöröljük — igaz képe a dolgok történetének, magukban véve, függetlenül azoknak subjectiv megismerhetőségéről. M. of Kn. 10. l.

Igen bőven bírálja M. G. Spencernek biológiáját és kiváltkép tanát az egyensúlyba való helyezkedésről [Equilibratió]. Spencer az egyensúlyba való helyezkedés tanának megértésére több példát hoz fel, hivatkozik a naprendszerre, és gőzgépre. Hogy e példák a biológiában előforduló egyensúlyba való helyezkedést nem világítják meg, azt úgy hiszem, M. G. meggyőzőleg mutatta ki; de avval véleményem szerint kiválón csak azt mutatta ki, hogy Spencer nem alkalmas példákat választott, de nem azt, hogy a biológiai tünemények nem tüntetnek fel equilibratiót. Ép oly homályosok a polaritás és az átöröklés tüneményei.

Még egy pontban polemisal M. G. Spencer ellen. Szerinte a megbírált bölcselő tanát úgy adja elő, mintha már az állatoknál, de még inkább az embernél az intelligentia, mint activ tényező lépne föl és egy sorban állana a többi Balfour Stewarttól föllállított erők és energiák sorával. Spencer szerinte nem igazolható ugrást tesz, midőn a biológiai tüneményeknek magyarázatában eleinte a B. St.-tól felsorolt erőket és energiákat használja, és egyszerre az intelligentia hatását is veszi számba. Hogy itt ugrás van, az tagadhatatlan, de ez összefügg azon eddig még megoldatlan kérdéssel, melyet már Leibnitz, Clifford. J. Royce és többen akartak megoldani.

Egy pontot kivéve M. G. teljes elismeréssel szól Spencernek „Data of Ethies“ czimű művéről; szerinte e mű, mint egy gyúponban foglalja össze az előbbi magyarázatoknak előnyeit. Egészen véve szint oly sikerültnek találja Lestie Stephens-nek The Science of Ethics czimű kísérletét, mely a Spencer philosophia szellemében van írva. Az, a mi ellen kifogása van G. M.-nak, ugyanaz, mit ő a Spencer philosophiában egyáltalában hibáztat: azon egyesítést, melyre a megbírált angol philosophus törekedett, de el nem ért.

A Data of Ethies czimű műt bírálván az előszóban egyebek közt kifejti M. G., miért támadta meg Spencernek philosophiáját, mit akart bírálataival elérni. „Fiske, Youmans, Carveth Read, Ribot, Mandsley

Clifford, Sully, Grant Allen, Gopinay és többen, valamennyien Spencer szellemében dolgoznak, de úgy tudjuk, hogy ők nem fogadják el Spencer magyarázatait a cosmosra vonatkozólag. Ő nem jelezi a tökéletesen elért eredménynek, mint inkább az átmenetnek a korát. Ő nem markolta meg a problémáknak megoldását, hanem inkább a jövő tanúlmányoknak irányát adta meg. Nagy vállalata meghiusult, de megmutatta, mire kell törekedni és megmutatta az utat a czél felé. Munkáinak részleteiben sok a mi jó és hatásos, és azért az ember némi lelkifurdalást érez, ha olyan keményen ír róla. Mindazonban olyan kiváló férfiút nem szabad mentnek tartani a megbíráltatástól, de sőt ellenkezőleg, épen azért mert oly kiváló, oly befolyásos ember, munkáit behatóan kell megvizsgálni, mielőtt azokat helyeslőleg elfogadjuk. Ez azon feladat, melyet magunknak kitűztünk és melyet most — t. i. ez ismertetés kezdetén megemlített bíráló művekkel — befejezetnek gondolunk. On M. Sp. D. of. Ethics. IX. X. 1.

Hogy M. G.-nak bírálati nem felületesek, arról tanuskodnak a Mind-nek illető belyei, melyekben szó van róluk, és melyekben még Grant Allen is, kit Spencer maga mint gondolkodót nagyra becsül, elismerőleg szól róluk, M. G.-nak művei tehát mindenkinek ajánlhatók, ki Spencer filosofiájával behatóbban foglalkozik.

Lechner László.

Vischer Friedrich Theodor az Aesthetik oder die Wissenschaft des Schönen, 1847—48“ czimü hirneves — és nálunk is sokképen vizshangra lelt könyv írója, miután születésének nyolczvanadik évfordulóját nemzete megünnepelte, folyó év szeptember havában, osztrák földön meghalt. Az agg kora daczára mindig erőteljes Vischert ut közben érte utól a halál. Születésénél fogva németországi, svábföldi volt. 1807. Ludwigsburgban Stuttgart közelében született, s ugyanott végezte alsó iskoláit a nála egy évvel fiatalabb, szintén ludwigsburgi származásu Strauss Dáviddal együtt. 1821-ben együtt mentek Blaubeurebe, a prot. theol. seminariumba, hol mindketten alapítványt élveztek, 1825-ben pedig a tübingai főiskolába. Vischert nem belső hajlama vitte a theológiára, valamint Strausst, a „Jézus élete“ s az „O és új hit“ íróját sem, hanem szülők akaratára, kik ekként föl lettek mentve gyermekeik nevelésének anyagi gondja alól. Nem is lett theologus egyikből sem, a szó conventionalis értelmében. Strauss, ki Vischerrel együtt az alapítványosok repetense lett, 1835-ben, mikor a „Jézus élete“ első kötete megjelent, elvesztette hivatalát. Vischer sem